

Rachab

in de serie 'Zo voelt het, zijn met velen'

viering van 21 oktober 2012

Overdenking

In de jaren zeventig werkte ik als vrijwilliger in de linkse boekhandel De Rooie Rat, als verzetshaard diep verstopt onder het Utrechtse stadhuis. Wij verkochten daar menig interessant boek, affiche, speldje en elpee. Elke aanschaf leverde steevast ideologische discussies op in het vrijwilligerscollectief, waarin lieden van allerlei linkse pluimage verzameld waren. Zij gaven zelden hun mening voor een betere. Een affiche van een blozende Mao, de verzamelde muziekessays van Jozef Stalin of een elpee met liederen van het Albanese leger bracht schuimbekkende ruzies voort. Toen de eerste roman werd verkocht, haakte een deel van de scherpshijpers af. Over feminisme werd tot diep in de nacht gevochten. Er was zelfs een anarchist die alles wat het karakter van een pamflet ontsteeg een knieval voor het grootkapitaal noemde.

Geen enkele discussie was er echter over een type boekjes die ik toen al zeer merkwaardig vond. Dat waren titels als: Ik bracht het Communistisch Manifest naar de drukker en Lenins laatste dagen, in de herinneringen van zijn tuinman. In die reeks had een titel als Ik verstopte Gods verspieders niet misstaan.

Rachab de hoer. Dat is in de Bijbel een etiket geworden, een stigma, maar ook een eretitel. In het rijtje geloofshelden in de Hebreënbrieff klinken haar naam én beroep als een knallende zweep. Of daarmee 'hoer' een eretitel is geworden, is nog maar de vraag, maar de regelmatig terugkerende vaststelling dat Jezus zich thuis voelde bij hoeren en tollenaars draagt bij aan deze denkrichting.

Hoereren en hoer zijn Bijbelse woorden die op een verwerpelijke levenswandel wijzen. Het aspect van overspel en ontrouw is daarbij elementair. Het volk Israel hoereert door zich af te wenden van zijn God en te buigen voor vreemde goden. Het is een geliefde beeldspraak bij de profeten van het Oude Testament. En Rachab is ontrouw aan Jericho en de goden van Jericho, maar kiest de kant van de stammen van Israël die Kanaän binnenvallen en hun God.

Rachab is een prostituee, mag men aannemen. Over prostitutie in het oude Israel is niet veel bekend, behalve dat de mannen in de oudtestamentische verhalen er even dubbelhartig mee omgaan als in latere tijden. Het is natuurlijk verschrikkelijk en het moest verboden worden en als er iemand in je familie in de prostitutie belandt dreigen de vreselijkste straffen, maar de heren maken er verder gaarne gebruik van. Het zijn dan ook vaak vrouwen van buiten Israel die het vak uitoefenen – en dat is tot op de dag van vandaag ook in ons land het geval. Het zal in die dagen ook zeker voorgekomen zijn dat vrouwen tot prostitutie gedwongen werden of dat er vrouwen verhandeld werden, bijvoorbeeld omdat zij oorlogsbuit waren.

Rachab is opgenomen in een interessante reeks van vijf vrouwen in het geslachtsregister van Jezus. Matteüs 1. Spannend, een geslachtsregister? Meestal niet in de Bijbel. De ene man verwekt een zoon, die wordt een man en verwekt weer een zoon en ga zo maar door. Moeders komen er niet in voor, het is voortplanten geblazen en zo je toekomst veilig stellen. Maar in eigenlijk elke lijst van dit type komen in de Bijbeltekst verrassingen voor, in de afstammingslijst van Jezus niet de minste. De belangrijkste van die 'afwijkingen' is het noemen van vijf vrouwen te midden van al die mannen. Het register loopt van Abraham tot Jezus en de voorlaatste mannen naam die wordt genoemd is: 'Jozef, de man van Maria, uit wie geboren is Jezus, Messias genaamd.' Maria is de vijfde en laatste vrouw in de volgende reeks:

1. Juda verwekte Peres en Sera bij Tamar
2. Salmon verwekte Boaz bij Rachab
3. Boaz verwekte Obed bij Ruth
4. David, de koning, verwekte Salomo bij 'die van Uria'
5. Jakob verwekte Jozef, de man van Maria, uit wie geboren is Jezus, genaamd Messias.

In dit illustere rijtje figureert dus ook Rachab. Zij is als het ware na de gebeurtenissen te Jericho ingelijfd in de geschiedenis van Israel en tot de overgrootmoeder van koning David bevorderd. Tamar, Rachab, Ruth, 'die van Uria' en Maria: al deze vijf vrouwen hebben een problematische verhouding tot wat in Israel de natuurlijke loop van de voortplanting mag heten: een huwelijk met iemand uit het eigen volk, verwekking, zwanger worden, zonen (en af en toe een dochter) baren, en zo door. Onvruchtbaar zijn als vrouw (en toch zwanger worden) is natuurlijk een belangrijk thema in het oude testament (Sara, Rachel, Hanna), maar met deze vrouwen zit het nog wat ingewikkelder. Zij bewandelen in hun zwanger worden en voortplanting op een of andere manier een andere dan de natuurlijke weg. Ik loop die verhalen even in het kort langs:

Tamar trouwt met Er, de oudste zoon van Juda. Die sterft. Het gebruik wil dat de tweede zoon diens plaats inneemt om alsnog een nakomeling bij de weduwe van zijn broer te verwekken. In dit nomadenbestaan is kinderloosheid, zoonloosheid met name, immers een schande, minstens een probleem. Deze tweede zoon, Onan, wil niet, en fingeert een verwekking. Voor straf sterft ook hij. Voordat de derde zoon, Sela, oud genoeg is om zijn broederdienst te vervullen, neemt Tamar zelf het initiatief. Zij wacht niet op de volwassenheid van de derde zoon, maar verleidt de vader, vermomd als hoer, zittend langs de weg. Ze ontfutselt hem een pand waaraan Juda te herkennen is. Als hij dat pand terug laat halen in ruil voor haar loon als hoer, heeft ze zich verstoppt. Juda krijgt te horen dat zijn schoondochter Tamar als hoer langs de weg heeft gezeten en dat ze zwanger is. Schande natuurlijk, dat gehoereer en ze moet branden. Dan toont ze het onderpand en ontmaskert hem als verwekker. Hij bindt in: 'Zij is rechtvaardiger dan ik' en laat haar vrij. Tamar krijgt een tweeling, waarvan de ene bij de geboorte de andere verdringt. Bijzonder verhaal – geen natuurlijk verloop van de voortplanting en de verwekker neergezet als een sukkel die zijn lusten achnaloopt.

Rachab, de hoer. Een buitenvrouw waarschijnlijk, een grensfiguur op de Wallen. We hadden het al even over haar vak. Eén ding is zeker: zwanger worden was voor een prostituee een te lange onderbreking van haar nering, dus zij deed er alles aan om dat te voorkomen. In de beschrijving van Rachabs familie komen dan ook geen kinderen voor. Abortus is van alle tijden. Een bewust kinderloze vrouw dus, deze Rachab, en al als zodanig en nog niet eens als hoer gestigmatiseerd. Verwekkers spelen in haar leven geen rol, tot ze wordt ingelijfd in Israel en door Matteüs zo maar wordt gebombardeerd tot overgrootmoeder van koning David. En in één moeite door tot schoonmoeder van Ruth, wat in de chronologie van onze tijdrekening onwaarschijnlijk is.

Die Ruth is zeker een vreemdelinge, uit Moab, waar Naomi en haar man Elimelech heenvluchten vanwege een hongersnood. Ruth wordt hun schoondochter; zij trouwt met Chilion, haar landgenote Orpa met Machlon. Alle drie de mannen sneven – ja, het zwakke geslacht – endedrie weduwen besluiten naar Juda terug te keren als de hongersnood voorbij is. Orpa keert bij de grens om, Ruth gaat mee. Zij legt het op advies van haar schoonmoeder listig aan met een interessante partij uit een goede familie en het komt tot een huwelijk. Ruth baart een kind, Obed, die de grootvader van koning David zal worden, maar de vrouwen van Juda hebben een geheel eigen kijk op het gebeuren en roepen uit: 'Naomi is een zoon geboren!' De grootmoeder heeft gebaard. Een bijzonder voortplantingsverhaal, alweer. De verwekker heeft slechts een simpel klusje te klaren en is verder niet interessant. Zijn moeder, Rachab, kijkt misschien wel goedkeurend toe.

Het kan nog gekker. Koning David schaakt bij nacht een getrouwde vrouw, Batseba, en maakt haar zwanger. Haar echtgenoot Uria, nota bene vechtend voor vorst en vaderland tegen de Filistijnen, weigert de zwangerschap te maskeren door zelf met haar gemeenschap te hebben, ook al nodigt de koning hem daar nadrukkelijk toe uit. Daarom besluit koning David hem uit de weg te laten ruimen en met Batseba te trouwen. Het eerste kind sterft als straf voor deze wandaad, maar 'uit haar van Uria' wordt de latere koning Salomo geboren. Zoals de evangelist haar omschrijft – daar ligt de veroordeling van de koning al in besloten.

En Maria? Zij baart de Messias zonder dat Jozef het kind bij haar verwekt heeft. Een kind van God, van de heilige Geest. Ongelooflijk. Jezus is dus niet een nazaat van Abraham en koning David, wat de lijst wel doet

vermoeden. Wij worden door Matteüs op het verkeerde been gezet. Geen wonder dat latere legenden en verhaaltradities ook aan Maria een stamboom tot aan David hebben toegekend. Maar ook in het kerstverhaal, Lukas 2,4, staat dat (alleen) Jozef 'uit het huis en geslacht van David' was.

Vijf kronkels in de eentonigheid van mannelijke verwekkingen. Zo 'natuurlijk' gaat het er volgens de Bijbelschrijvers in de heilsgeschiedenis van Israel niet aan toe. Zoals een oude uitdrukking zegt: 'De Heer doet met een kromme stok rechte slagen.'

Wij horen dit verhaal in een tijd waar over prostitutie nog net zo dubbelhartig wordt gesproken als toen, iets tussen morele veroordeling en politiek gedogen in. Dat vrouwen het vrijwel nooit voor hun plezier doen en steeds vaker ertoe worden gedwongen door mannen en mensenhandelaars, dat besef was er toen en is er ook nu. Lollige hoerenfilms als Irma la douce of Wat zien ik? worden bijna niet meer gemaakt.

De andere thematiek van de Mattheüsversie van het verhaal is nog brandend actueel: de maakbaarheid of onmaakbaarheid van de voortplanting. Ik hoorde op tv een presentatrice van een quiz aan een deelnemende man vragen: 'Kinderen?' 'Nee', sprak de man kortaf. 'Jammer?' vroeg ze. 'Ja', zei de man en zweeg. Snel vluchtte de presentatrice naar: 'En hobby's?'

Geen kinderen hebben, biologisch of anderszins, is voor sommige mensen een litteken in hun leven. In orthodox-religieuze kringen wordt het tot op de dag van vandaag gezien als een straf, God mag weten waarvoor. In onze maakbare samenleving zijn er vrouwen en echtparen die er werkelijk alles aan doen waartoe de techniek in staat is om een kind te krijgen. Anderen ervaren het niet eens als gemis, maar als verrijking en vrijheid om geen zorg voor kinderen te hoeven dragen. Jonge mensen hoor je wel eens zeggen dat een kind over drie jaar is gepland, of dat zij dan 'een kind gaan opzetten', als was het een project. Is het zo ver of gaat het nu juist niet zoals gepland, dan breekt de ervaring snel baan dat je een kind niet neemt, maar ontvangt, als van gene zijde. En dat de bewondering voor al die techniek en het menselijke reproductievermogen, voor de geheimen van de zwangerschap, het afleggen tegen het onbegrijpelijke mysterie van een nieuwe mens die er ineens is, deel is geweest van je lichaam en je liefde en zorg nodig heeft.

Wie ontzag heeft voor het geheim van een nieuw leven heeft de Bijbel als bronnenboek. Midden in een tijd en samenleving waarin huwelijk en voortplanting teeltprojecten zijn en een economische noodzaak, ritselt het daar van de verhalen die aangeven dat het zo eenvoudig niet is, maar dat van elders, van buitenaf, vanuit de hemel zo u wilt, gegeven wordt wat niet genomen kan worden en dat de wegen naar het nieuwe leven zelden kaarsrecht zijn, maar soms uiterst kronkelig en onnatuurlijk lopen. Veel van ons weten daarvan.

Amen

Rachab de hoer

Wie komt? Wie komen? Wie?
Uit de vreemde blauwe bergen
door de roerig rode zee
Wat brengt dat mee?

Rijk maakt angstig, geld benauwt
Eigen volk eerst maakt de vijand
trekt een muur op, slijpt de messen
Eigen land een diepe kuil

Gevaar! Gevaren groot!
Haal de brug op. roep de wacht op
Sluit de poorten en de grendels
Overval, overval

Rachab, wallenliefje
Laat de vreemden binnenkomen
Er woont liefde in haar huis
Rode streng is levensband

Rachab, liefdemoeder
Laat de vreemden eigen worden
Vrede woont hier in dit huis
Kom maar in mijn armen, jij!

Gebed

God,
Wij willen zo graag dat het leven gaat zoals het ons goed voorkomt,
Dat iedereen gezond blijft,
Dat er geen pijn is en geen verdriet,
Dat jonge mensen niet sterven.

Toch is het leven zoals het is.
Met gebeurtenissen die onrechtvaardig zijn,
met lijden en verdriet, met pijn en tranen.

God, leer ons af om onze wensen
als terechte eisen aan het leven te stellen.
Leer ons het leven te vertrouwen
Leer ons het leven te aanvaarden

Jij gaat immers in alle pijn en verdriet met ons mee
Als ik huil, huil Jij dan mee, troost Jij mij dan?
Als ik boos wordt, zend Jij mij dan rust?
Als ik mij afgewezen voel, stuur Jij mij dan een andere weg op?
Leer mij vertrouwen.

Zegen

God, die op ons neerziet vanuit de hoogste hemel
God, die naar ons opkijkt als de minste onder de mensen
God die onder ons is, ons bezielt en ons in beweging brengt
De nabijheid van die God, zijn ontferming en haar liefde,
is ons allen gegeven
in de Messias Jezus van Nazareth die ons liefheeft
en in de heilige Geest die ons verwarmt.
Mogen wij dat geschenk ervaren en beleven,
Nu, elke dag en in de eeuwen der eeuwen.

Amen